

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Paedagogica II (2012)

Ewa Batko, Marzena Grzybek

Czy szkoła może przygotować osobę z wieloraką niepełnosprawnością do dorosłego życia? Losy absolwentów szkoły

Wprowadzenie

Motywacja autorek do podjęcia powyższego tematu ma dwojake źródła. Pierwsze – profesjonalne, wiąże się z codziennym zaangażowaniem w działania, które mają przygotować naszych uczniów do dorosłego życia. Drugie wypływa z doświadczeń osobistych – towarzyszenia młodym, dorosłym osobom z wieloraką niepełnosprawnością w ich zmaganiach z realnymi wyzwaniami trudnej dorosłości.

Grupa uczniów, którzy ukończyli edukację w naszej szkole w jej dwudziestoletniej historii jest zróżnicowana. Są wśród nich, obecnie już dorośli, byli uczniowie z niepełnosprawnością głównie ruchową, dla których nasza szkoła spełniła rolę miejsca rozpoznania ich rzeczywistego potencjału rozwojowego i którzy w toku dalszej edukacji trafili do klas integracyjnych w szkołach masowych. Wśród absolwentów szkoły jest także kilkoro osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, którzy korzystali z edukacji na etapie ponadgimnazjalnym, kończąc szkołę przysposabiającą do pracy.

Doświadczenie towarzyszenia dwanaściorgu naszych uczniów z głęboką i wieloraką niepełnosprawnością, których krótkie życie zakończyło się zanim dane im było stać się dorosłymi osobami wyznacza naszym działaniom szczególne znaczenie i poucza o odpowiedzialności.

Najliczniejszą zaś grupę byłych uczniów, której dotyczy niniejsze opracowanie tworzą absolwenci z wieloraką niepełnosprawnością – ruchową i intelektualną różnego stopnia.

Sformułowany przez nas problem badawczy dotyczy konfrontacji celów kształcenia ku dorosłości obecnych w szkolnych programach edukacyjnych z rzeczywistymi losami absolwentów, którzy po ukończeniu szkoły doświadczają istotnych zmian warunków swojego życia. Pragniemy dokonać tym samym krytycznej oceny przydatności edukacji szkolnej w radzeniu sobie absolwentów z rzeczywistymi wyzwaniami dorosłości.

Edukacja ku dorosłości

Działania podejmowane w naszej szkole w celu przygotowania uczniów do dorosłego życia wiążą się z systematyczną realizacją szkolnych programów:

wychowawczego, profilaktyki oraz indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych. Trzy strategiczne kierunki tych działań to: wspomaganie rozwoju autonomicznej osobowości ucznia, jego rozwoju społecznego oraz wspieranie integracji społecznej osób niepełnosprawnych. W codziennej praktyce każdy nauczyciel naszej szkoły ma za zadanie kształtować umiejętność dokonywania i komunikowania przez ucznia wyborów. Powszechnie stosowana jest także zasada minimalnej pomocy z zapewnieniem koniecznych dostosowań w fizycznym otoczeniu. Ważną rolę w edukacji ucznia z wieloraką niepełnosprawnością pełni komputer oraz pomoce wykorzystywane do tworzenia indywidualnego systemu porozumiewania się z wykorzystaniem alternatywnych i wspomagających metod komunikacji. Dzięki propozycjom różnorodnych form działań artystycznych nasi uczniowie stają się twórcami, rozwijają swoje zainteresowania. „Trening umiejętności społecznych” oraz „Klub nastolatków” to przykłady zajęć prowadzonych w grupie uczniów przez psychologów szkolnych. Uczniowie mogą także uzyskiwać wsparcie w indywidualnym kontakcie z psychologiem. W ramach rewalidacji indywidualnej korzystają z pomocy logopedycznej, a także regularnie z fizjoterapii.

„Dzień dla życia” to forma zajęć proponowana uczniom w szkole przysposabiającej do pracy, realizowana metodą projektów, która zakłada zaangażowanie każdego z uczniów i doskonalenie umiejętności współdziałania w zespole.

Projekt „Absolwent” umożliwi naszym uczniom poznanie centrów dziennej aktywności oraz odbywanie w nich staży. Spotkanie absolwentów daje szansę podtrzymania istniejących więzi oraz budowanie realistycznych wyobrażeń o swojej przyszłości obecnym uczniom szkoły.

Czy jednak opisane powyżej działania są wystarczające, aby nasi uczniowie mogli przygotować się do dorosłości i radzić sobie z nieuchronnymi zmianami? Jakie umiejętności są rzeczywiście wykorzystywane przez nich w dorosłym życiu? A może coś istotnego zostało pominięte w ich edukacji?

Badania własne

Hipotezy badawcze

Przystępując do badań, sformułowałyśmy następujące hipotezy:

1. Ze względu na ograniczone możliwości adaptacyjne absolwentów, wiążące się z ich niepełnosprawnością, zmiany sytuacji życiowej są przez nich przeżywane jako kryzys.
2. Szczególną rolę w zmaganiu się tych osób z wyzwaniem trudnej dorosłości odgrywa wsparcie społeczne. Istnieje także potrzeba korzystania przez nie z profesjonalnej pomocy psychologicznej.
3. Kompetencje i umiejętności nabyte przez osoby z wieloraką niepełnosprawnością w czasie edukacji szkolnej są przez nie wykorzystywane w dorosłym życiu.

Opis grupy badawczej

Badaniami zostali objęci: absolwenci szkoły – dziś już dorosłe osoby z wieloraką niepełnosprawnością (intelektualną i ruchową różnego stopnia), rodzice lub opiekunowie prawni absolwentów oraz terapeuci dziennych centrów aktywności, do których trafili nasi uczniowie po ukończeniu szkoły.

Metoda badań

Przeprowadziłyśmy rozmowy z absolwentami szkoły, a także wywiady z ich rodzicami, bądź opiekunami. Ankieta zawierająca analogiczne pytania została skierowana do terapeutów dziennych centrów aktywności. Przedstawione poniżej wnioski uzyskano poprzez analizę jakościową udzielonych przez osoby badane odpowiedzi.

Wyniki badań

Uzyskano informacje o 24 absolwentach dotyczące w szczególności: ważnych wydarzeń życiowych po ukończeniu szkoły, miejsca zamieszkania oraz aktywności poza domem, wsparcia społecznego w życiu codziennym, znaczących, bliskich relacji, a także potrzeb tych osób rozpoznanych przez terapeutów dziennych centrów aktywności. Osoby badane dokonały także subiektywnej oceny wpływu edukacji szkolnej na funkcjonowanie absolwentów szkoły w dorosłym życiu.

Ważne wydarzenia życiowe wymienione przez osoby badane, to: ukończenie szkoły jako sytuacja trudna, oczekiwanie na przyjęcie do dziennego centrum aktywności, adaptacja w nowym środowisku, zmiana dziennego centrum aktywności, zmiana miejsca zamieszkania, zamieszkanie w domu pomocy społecznej, kryzys emocjonalny, choroba somatyczna zagrażająca życiu, zmiany w sytuacji rodzinnej (śmierć rodzica, nowa rola społeczna cioci/wujka), szczególne pozytywne doświadczenia, sukcesy, podjęcie zatrudnienia. Dwadzieścia osób zamieszkuje obecnie wraz z rodzicami/rodzicem, a cztery osoby są mieszkańcami domu pomocy społecznej.

Większość absolwentów podejmuje aktywność poza domem, uczestnicząc w zajęciach organizowanych w środowiskowych domach samopomocy i warsztatach terapii zajęciowej.

Niektóre osoby bądź ich opiekunowie podejmowały decyzję o zmianie placówki lub – jak to się stało w jednym przypadku – o całkowitej rezygnacji z uczestnictwa w zajęciach po nieudanym okresie adaptacji. Jeden z absolwentów podjął pracę. Jako źródło wsparcia społecznego w życiu codziennym absolwenci wskazują najczęściej osoby z najbliższej rodziny – rodziców, rodzeństwo.

Ważne relacje tworzą nadal z członkami najbliższej rodziny, ale także z kolegami i koleżankami w centrum dziennej aktywności oraz z rówieśnikami poznanymi wcześniej w środowisku szkolnym. W swych odpowiedziach absolwenci wskazywali także osobę: terapeuty, księdza, lekarza, nauczycielki ze szkoły, chłopaka (sympatii).

Aktualne, najważniejsze potrzeby absolwentów w opinii pracowników dziennych centrów aktywności dotyczą: obecności i bycia wspieranym przez inne osoby, kontaktu, rozmowy, spotkań, bliskich relacji, a także dalszej rehabilitacji w celu utrzymania sprawności ruchowej oraz zapewnienia interesującej aktywności – pracy i zabawy. Dokonując oceny przydatności edukacji szkolnej, zarówno sami absolwenci, ich rodzice, jak i terapeuci wskazywali: umiejętności społeczne, szczególnie w zakresie komunikowania się z wykorzystaniem symboli i gestów (akcentując przydatność tych ostatnich), umiejętności samoobsługowe oraz te związane z obsługiwaniem komputera, jako najbardziej przydatne i wykorzystywane w dorosłym życiu. Absolwenci i ich rodzice wymieniali dodatkowo zaszczepienie pasji odpowiadającej indywidualnym uzdolnieniom ucznia, doświadczenie różnorodnych

aktywności, sukcesy artystyczne, a także wiedzę ogólną i umiejętności szkolne (czytanie, pisanie, liczenie).

Odpowiedzi na pytanie, czego zabrakło w edukacji, co zostało zaniedbane, były bardziej różnorodne. Rodzice często twierdzili, że w edukacji ich dzieci niczego nie zabrakło, ich potencjał rozwojowy został wykorzystany. Pojawiły się jednak wypowiedzi wyrażające żal, że syn, czy córka nie opanowali umiejętności czytania, pisania, czy obsługi komputera, nie osiągnęli większej samodzielności, a także nie zostały wyeliminowane pewne zachowania problemowe. Głosy te były formułowane w sytuacji głębszej niepełnosprawności intelektualnej niektórych byłych uczniów. Opiekunowie zwrócili także uwagę na konieczność kształtowania u uczniów odporności na niepowodzenia i konfrontację z realnym, nie zawsze przyjaznym światem.

W opinii terapeutów w edukacji naszych byłych uczniów zabrakło: przygotowania do pracy (motywacji, koncentrację, wytrwałości, dyscypliny), praktycznych umiejętności (posługiwanie się pieniędzmi, korzystania z telefonu, zamówienia taksówki), skutecznych, zróżnicowanych sposobów komunikowania się (zwłaszcza gestami), orientacji w czasie i umiejętności planowania własnego działania, opanowania umiejętności czytania i pisanie, obsługi komputera. Zwrócono uwagę na potrzebę weryfikacji „poczucia gwiazdorstwa”, z którym nasi byli uczniowie wkraczają w nowe, bardziej zróżnicowane środowisko społeczne. Taka postawa utrudnia im bowiem integrację. Terapeuci wyrazili także krytykę braku skuteczności wcześniejszej rehabilitacji oraz nieudzielenia pomocy uczniowi w sformułowaniu pomysłu na dalsze życie po ukończeniu szkoły.

Czego i jak nauczyciele powinni uczyć w szkole w opinii absolwentów? Na to pytanie odpowiadali sami absolwenci. Ich zdaniem powinniśmy uczyć naszych uczniów: radzenia sobie w czynnościach dnia codziennego, samodzielności na miarę możliwości, ale z uwzględnieniem indywidualnego podejścia do każdego ucznia. Powinniśmy zapewnić im możliwość rozmów na tematy osobiste, o uczuciach. Uczyć szacunku dla nauczycieli i innych uczniów w szkole, a także otwartości i dystansu do siebie oraz do własnej niepełnosprawności. Uczniowie naszej szkoły zdaniem absolwentów powinni nabywać umiejętności praktycznego radzenia sobie w różnych sytuacjach dnia codziennego. Brać udział w wycieczkach, wyjazdach, zawodach sportowych. Niektórzy absolwenci wskazywali konieczność rozwijania wiedzy ogólnej z różnych dziedzin (biologii, fizyki, chemii), a także doskonalenia umiejętności szkolnych, takich jak: czytanie, pisanie, liczenie oraz praca przy komputerze.

Podsumowanie

Chciałybyśmy, aby nasze ustalenia pomogły określić i opracować takie formy pracy, rodzaje oddziaływań i wsparcia dorastających uczniów z wieloraką niepełnosprawnością, które w możliwie optymalnym stopniu pomogą im w warunkach szkolnych przygotować się do przyszłych wyzwań dorosłości. Analiza uzyskanych informacji potwierdziła postawioną przez nas hipotezę trudności adaptacyjnych, jakich doświadczają absolwenci na skutek zmiany swojej sytuacji osobistej po ukończeniu szkoły. Potwierdzona została także waga wsparcia społecznego uzyskiwanego w bliskich relacjach, ale także fakt zgłaszania przez niektórych absolwentów potrzeby korzystania z pomocy psychologicznej, czy medycznej.

Ocena przydatności edukacji szkolnej w dorosłym życiu dotyczyła tych samych obszarów umiejętności, które są uznane za kluczowe w realizowanych w szkole programach. Wskazany został problem kształtowania odporności emocjonalnej ucznia jako warunku pokonywania przez niego realnych trudności w dorosłym życiu. Uczniowie wspominają szkołę jako miejsce im przyjazne i bezpieczne, w niektórych przypadkach mogło to jednak utrudniać ich adaptację w nowym, często bardziej zróżnicowanym środowisku. Przebieg procesu adaptacyjnego absolwenta w centrum dziennej aktywności jest także uzależniony od profilu placówki oraz zrozumienia potrzeby wsparcia jakiego wymaga osoba z wieloraką niepełnosprawnością.

Wierzymy, że dzięki edukacji w naszej szkole uczniowie z wieloraką niepełnosprawnością mają szansę doświadczyć własnej autonomii. Chcemy zapewnić im optymalne warunki rozwoju zarówno w wymiarze społecznym, jak i fizycznym. Życie dorosłe poza murami szkoły przynosi jednak wiele wyzwań, które często przekraczają ich możliwości radzenia sobie i boleśnie weryfikują wyobrażenie o świecie oraz zdolności wywierania na niego wpływu.

Pozostaje nam nadzieja, że pamięć pozytywnych doświadczeń i nieodzowna w ich sytuacji egzystencjalnej troskliwa obecność innych napotkanych na drogach życia osób pomoże im sprostać tym wyzwaniom.

Literatura

- Batko E., *Wspieranie rozwoju zachowań autonomicznych uczniów głębiej upośledzonych umysłowo*, [w:] *Przewodnik dla nauczycieli uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu znaczącym i umiarkowanym*, cz. 2, red. M. Piszczek, Wydawca: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2002.
- Giera M., *Projekt „Absolwent”*, „Rewalidacja” 2(20)06.
- Jędrzejczyk-Walczak E., *Projekt „Ku dorosłości”*, „Rewalidacja” 2(20)/06.
- Kruk M., Walczak M., *Zagadnienia wspomagania rozwoju osobowości ucznia a program profilaktyki w szkole dla uczniów z wieloraką niepełnosprawnością*, „Rewalidacja” 2(20)06.
- Walczak M., *Towarzyszyć, wspierać, czy ochraniać?* [w:] *Jestem: Rozważania o asertywności osób z niepełnosprawnością intelektualną*, red. G. Kowalczyk, Wydawca: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2006.

Can school prepare a person with multiple disabilities for adult life?

Career paths of graduates

Abstract

The article is devoted to the issue of preparing students with multiple disabilities to the adulthood life. It presents the results of our own research conducted on a group of 24 graduates – contemporarily of age with different levels of motor and intellectual disabilities. It presents a critical confrontation of the aims of preparing for the adult life present in the school educational programmes with the real career paths of the graduates who experienced considerable changes of living conditions after leaving school. The conclusions of the research point to an important role of social support but also to the need of professional psychological help for people with multiple disabilities dealing with the challenges of their difficult adulthood.